

АНЖЕЛА ПАСІЧНІЧЕНКО,

НІНА АТАМАНЧУК

СІМ'Я ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано особливості впливу сім'ї на формування статеворольових уявлень дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *стать, сім'я, сімейні взаємини, статеворольові уявлення.*

Значення категорії статі для розуміння психологічних особливостей індивіда і специфіки його життєвого шляху доведено численними експериментальними і теоретичними дослідженнями. Однак у радянській психології проблематика статі була представлена настільки поверхово, що це дало підставу І.С. Кону назвати її «безстатевою». Лише в останні роки ситуація змінилась: було опубліковано ряд оглядових і емпіричних робіт із проблеми статевої соціалізації особистості.

Фундаментальні проблеми теорії формування статеворольових уявлень дітей дошкільного віку висвітлені у роботах як зарубіжних (В. Абраменкова, Ю. Альошина, М. Душкіна, Д. Ісаєва, В. Каган, І. Клецина, Я. Коломинський, І. Кон, О. Мітіна, Т. Репіна, В. Столін, Б. Хасан та ін.), так і вітчизняних (Н. Баглаєва, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Васютинський, В. Єремєєва, О. Кононко, С. Лукащук-Федик, В. Москаленко, Л. Мороз, О. Насонова, А. Палій, Ю. Приходько, О. Рибалка, В. Семіченко, Т. Титаренко, Т. Фіяло, А. Хрипкова та ін.) дослідників.

Усупереч усталеним уявленням, що статеві приналежність індивіда є суто-біологічним явищем, статеві ідентичність, тобто усвідомлення себе особою певної статі, як зазначає І.С. Кон [2, с.47-48], – це складний біосоціальний процес, у якому поєднуються онтогенез, статеві соціалізація і розвиток самосвідомості.

Досить поширеними є культурно зумовлені уявлення про специфіку батьківської і материнської ролі у формуванні психологічної статі дитини. Вже з моменту народження дитини батьки поведуться по-різному з дітьми різної статі і покладають на них різні сподівання. Це пояснюється тим, що виховуючи хлопчика або дівчинку, батьки, у першу чергу, спираються на власні уявлення про те, яким повинен бути чоловік і якою – жінка.

І синів, і дочок батьки однаково хочуть бачити добрими, порядними, працелюбними людьми. Однак часто навіть підсвідомо прагнуть розвивати у дівчаток ніжність, чуйність, акуратність, прагнення до краси, а у хлопчиків – сміливість, рішучість, лицарство. Тобто, так чи інакше формують передумови майбутніх чоловічих і жіночих якостей. І це природно, бо, як вважає Т.Репіна, якщо не закласти такі основи у дошкільному віці, згодом може виявитися вже

запізно – змужнівши, колишні хлопчики та дівчатка перетворюються на чоловіків та жінок, але зі своїми сімейними та соціальними ролями справлятимуться погано. Це може стати причиною нещасливого особистого життя, зруйнованого шлюбу [6, с.8].

І.С. Кон [2, с.255] звертає увагу на відмінності в батьківському та материнському впливі на формування особистості дитини. Психологічна близькість із батьком спостерігається рідше, ніж з матір'ю. Вплив батька на виховання дітей у більшості сімей нижчий, ніж вплив матері. Але є й інша думка: роль батька, хоч не така виразна й постійна в житті дитини, як роль матері, все ж важливіша для формування соціально значущих якостей, зокрема статево-рольових. Батько впливає, наприклад, на схильність синів до виконання тих чи інших видів діяльності, на формування почуття відповідальності та чоловічої гідності, на моральні якості тощо. Для дочки ж батько виступає як перший у її житті зразок чоловіка, стосовно якого формуються базові установки статево-рольової поведінки. Батько частіше грається з дочкою в ігри, де формуються соціально значущі, морально цінні якості, а з сином – у рухливі, гучні ігри, в яких особливо заохочується активність.

Зрозуміло, що матері легше зрозуміти дочку, батькові – сина. А щодо дитини протилежної статі батьки діють більше згідно з соціальними нормами, ніж з індивідуальними особливостями. У такий спосіб, як зазначає Т.М. Титаренко, може успішно поєднуватися розвиток своєрідних властивостей дитини із засвоєнням необхідних стандартів статево-рольової поведінки [8, с. 25].

Взагалі характер і стиль виконання батьком і матір'ю стате-вих ролей у сім'ї справляють величезний вплив на засвоєння цих ролей хлопчиками й дівчатками. Здатність до гармонійної статевої поведінки не може сформуватися поза сприйманням дитиною у її повсякденному житті чоловічої ролі батька та жіночої – матері. Не досить мужній батько, як і не досить жіночна мати не можуть оптимально впливати на процес статево-рольового формування сина чи дочки.

Як зазначає Л.І.Мороз [4, с.83], повноцінне засвоєння дитиною стате-вих ролей значно утруднюється в неповних сім'ях, де діти позбавлені одного з батьківських зразків. Частіше неповна сім'я – це сім'я без батька. Хлопчики, що ростуть без батька, мимоволі засвоюють жіночі зразки поведінки, що надалі може ускладнити процес їхнього становлення. Згодом, з усвідомленням своєї чоловічої належності, вони можуть створювати собі досить далекі від дійсності уявлення про суто чоловічі форми спілкування як цілком протилежні до жіночих. У цих уявленнях мужність часто виступає як агресивність, грубощі, зухвальство. Такі хлопці намагаються виховувати в собі тільки «чоловічі» риси, що обертається надмірною самовпевненістю, невизнанням авторитетів, нестриманістю, труднощами у спілкуванні з оточуючими людьми, порушеннями поведінки. Хлопці ж, які розвиваються більше за «жіночим» типом, виявляються соціально незрілими, нецілеспрямованими, безініціативними, неврівноваженими. Для них характерна підвищена тривожність, пасивність, боязкість, нерішучість. У хлопчиків із неповної сім'ї

легше виявляється надмірна збудливість, істеричність, примхливість, непосидючість, емоційна відкритість і чутливість. У дівчаток із неповних сімей у майбутньому виникатимуть труднощі в розумінні осіб чоловічої статі – зокрема, їхніх чоловіків і синів. У них спостерігається підвищена замкнутість і недовірливість.

О.Б. Насонова [5, с.69] дослідила, що діти обох статей, які виховуються без батька, частіше, ніж діти з повної сім'ї, демонструють у поведінці конфліктність, коливання настрою, намагання виділитись, упертість, несамостійність, пасивність.

Психологічна близькість батька із сином сприяє формуванню в хлопця позитивних чоловічих якостей, забезпечує йому кращі можливості для пристосування до умов життя. Контакт із батьком допомагає задоволенню пізнавальних потреб, розумовому розвитку, формуванню практичних умінь тощо. Батько звичайно буває більш послідовним у впливах на дитину, що сприяє формуванню емоційно врівноваженої особистості.

Емоційна близькість із матір'ю краще діє на дочок, ніж на синів. У хлопчиків занадто тісні контакти з матір'ю можуть провокувати розвиток емоційної нестійкості, схильності до надмірного самоаналізу з усіма відповідними наслідками. Такі хлопчики у взаєминах зі сторонніми поведуться відчужено, недовірливо, рідко бувають здатними на щирість із друзями.

О.Л.Кононко [3, с.101] зазначає, що у старшому дошкільному віці зростає потреба ідентифікації дітей з батьком своєї статі, який набуває значення еталону-моделі для формування властивих статі навичок поведінки. Ототожнення з чоловічою або жіночою роллю, втіленою в особі батька тієї самої статі, дає можливість впевненіше поводитися серед ровесників, бути прийнятим ними.

О.І.Захаровим [1] встановлено більшу залежність хлопчиків із невротами від матерів (явище невротичної прив'язаності), а також розвиток у них прагнення до незалежності як своєрідної компенсації такої залежності. Хлопчики, позбавлені спілкування з батьком, виявляють більшу кількість страхів. Хлопчики й дівчатка боязкіші, якщо вважають за главу сім'ї матір, а не батька. Домінування матері утруднює рольову ідентифікацію хлопчиків з батьком.

Як зазначає В.А. Семиченко та В.С. Заслуженюк [7, с.187-188], на статево-рольове формування особистості дитини справляють вплив не лише батьки, а й усі інші члени сім'ї, насамперед дорослі, а серед них дідусі та бабусі, старші брати й сестри. Люблячі і чуйні бабуся і дідусь відіграють велику роль в емоційному та інтелектуальному розвитку внуків.

Звичайно старші брати й сестри сильніше впливають на молодших, ніж навпаки. При цьому вагомішим є вплив брата на хлопчика і сестри на дівчинку. У деяких сім'ях вплив братів і сестер може бути навіть сильнішим, ніж вплив батьків. Спілкування з братами й сестрами є хорошою передумовою кращого соціального пристосування дитини в майбутньому. Спілкування з братом моделює спілкування з особами чоловічої статі взагалі, а спілкування з сестрою, відповідно, – з особами жіночої статі [8].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що головними агентами статевої соціалізації дошкільнят, крім однолітків, є брати, сестри, вихователі і особливо батьки. Адже провідними детермінантами розвитку рольової диференціації статі дітей дошкільного віку є диференційоване підкріплення типових для статі форм поведінки батьками і моделювання поведінки батьків. Статеворольове виховання дитини розпочинається вже з моменту її народження і триває впродовж усього життя. Які особливості статевої поведінки, які уявлення про себе та про інших як про представників певної статі засвоїть дитина – насамперед залежить від сім'ї, від тих стереотипів, що панують і виявляються в її повсякденному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров Л.И. Неврозы у детей и подростков / Л.И. Захаров. – Л.: Основа, 1988. – 248 с.
2. Кон И.С. Введение в сексологию / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1988. - 489 с.
3. Кононко О.Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків і дівчаток у дошкільний період / О.Л. Кононко // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: [науково-методичний збірник]; за ред. Т.В.Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – С. 91-109.
4. Мороз Л.І. Вплив батьків на формування ціннісних орієнтацій у сфері міжстатевих взаємин / М.І.Мороз // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: [науково-методичний збірник]; за ред. Т.В.Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – С.83-90.
5. Насонова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах / О.Б. Басонова // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: [науково-методичний збірник]; за ред. Т.В.Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168 с. – С. 69-82.
6. Репіна Т. Син і донька: чи однаково виховуємо? / Т. Репіна // Дошкільне виховання. – 1995. – № 5-6. – С.8-9.
7. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного виховання: [навчальний посібник] / Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. – К.: Веселка, 1998. - 359 с.
8. Титаренко Т.М. Хлопчики і дівчатка / Т.М. Титаренко. – К.: Т-во "Знання" УРСР, 1989. – 48 с.

SUMMARY

The peculiarities of family influence on forming of children's of preschool age ideas of gender roles are analyzed in the article.

Key words: *gender, family, family relations, ideas of gender roles.*